

ISSN 0027-8084
УДК 808.61./62

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ

НАШ ЈЕЗИК

XXXVIII/3-4

БЕОГРАД
2017

УДК 811.163.41'276.6:634.8(497.113)

БРАНКИЦА Ђ. МАРКОВИЋ*
(Институт за српски језик САНУ,
Београд)**

Оригинални научни рад
Примљен 10. октобра 2017. г.
Прихваћен 22. децембра 2017. г.

О НАЗИВИМА И ОСНОВНИМ КАРАКТЕРИСТИКАМА СОРТИ ВИНОВЕ ЛОЗЕ У ВОЈВОДИНИ

У раду су представљени и анализирани називи за сорте винове лозе забележени на терену Војводине, у три виноградарска региона: Фрушкогорском (у Срему), Вршачком (у Банату) и Региону суботичко-хоргошке пешчаре (у Бачкој). Поред тога, наведене су и основне карактеристике забележених сорти.

Кључне речи: српски језик, дијалектологија, виноградарска лексика, називи за сорте винове лозе, терен Војводине.

Увод

Војводина¹ као пространа и плодна равница погодна је за разноврсну пољопривредну производњу. Највећи део земљишта је под ораницама (1.793.572 ха или 88, 3%), затим под пашњацима (112.643 ха или 6,3%), под ливадама (37.959 ха или 2,1%), под воћњацима (18.408 ха или 1%) и под виноградима (11.450 ха или 0,6%). Највише се гаје кукуруз и пшеница, затим индустријско биље (сунцокрет, шећерна репа и соја) и на крају поврће и крмно биље. За ратар-

* brankicama@gmail.com

** Овај рад је настао у оквиру пројекта *Дијалектолошка истраживања српској језичкој простору* (бр. 178020), који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

¹ Подаци су преузети из *Српске енциклопедије*, II (В–вшетечка), Нови Сад: Матица српска – Београд: Српска академија наука и уметности, Завод за уџбенике, 2013, 576–636.

ску производњу најповољнији су терени лесних заравни и дилувијалних тераса (заузимају око 2/3 површине Војводине), док су за повртарску производњу најпогоднија земљишта на алувијалним равнинама. На падинама планина и пешчарама земљиште је изузетно погодно за воћарску и виноградарску производњу. Тако да највише винограда има у подножју Фрушке горе, Вршачких планина и на терену Суботичко-хоргошке пешчаре.

У раду су представљени и анализирани називи за сорте винове лозе, уз навођење њихових основних карактеристика. Корпус чини грађа прикупљена на терену Војводине у три виноградарска региона: Фрушкогорском (у Срему), Вршачком (у Банату) и Региону суботичко-хоргошке пешчаре (у Бачкој).² Забележени називи класификовани су на следећи начин:³

1. Страни називи за сорте, преузети и фонетски и(ли) морфолошки прилагођени изговору српског језика,

2. Називи који указују на порекло сорте, односно на крај/ место из којег сорта долази,

3. Називи мотивисани неком од особина плода.⁴

1. Страни називи за сорте, преузети и фонетски и(ли) морфолошки прилагођени изговору српског језика

У ову групу свртани су страни називи за сорте винове лозе, који су преузети и фонетски и(ли) морфолошки прилагођени изговору српског језика. Проблемом туђица у дијалекатској лексици бавио се Д. Ћупић у свом раду, наводећи да постоје три варијанте примања туђица у језик (који их прима): 1. да се фонетски и морфолошки прилагоде језику који их прима, 2. да се страна реч преузме и изговара као у матичном језику и 3. да се страна реч изговара онако како се у матичном језику пише (Ћупић 1984: 199). У нашој грађи забележени су називи сорти преузети из следећих језика: из турског (*афус*⁵,

² Грађа за ово истраживање део је ширег корпуса за докторску дисертацију *Виноградарска терминологија Војводине*, одбрањену на Филозофском факултету у Новом Саду, 2016. године.

³ Класификација је преузета из одељка Тематска структура у *Жујском виноградарском речнику* (в. Богдановић–Вељковић 2001: 78–79).

⁴ О све три групе назива видети и код Богдановић–Вељковић 2001 и Кашић 1971.

⁵ Према Богдановић–Вељковић назив потиче највероватније из турског (од *афуз/ хафуз* – онај који зна читав Куран напамет; чувар и *Алија* – муслиманско мушко име) (уп. 2001: 78).

афусали, *афусалија*), затим из француског преузето је највише назива, с обзиром на то да и саме сорте воде порекло из ове земље (*кабернѐ*⁶ са акценатским ликом *кабернѐ*, *мерло*⁷ са морфолошким ликом *мерлои*, *семиѓн*⁸, *совиѓн*⁹ са акценатским ликом *совиѓн*, *шардонѐ*¹⁰ са акценатским ликом *шардонѐ*, *шѐсла*¹¹ или *илѐмѐнка* (*бѐла* и *црвѐна*) и *бувијѐ*¹²), из мађарског *ѐзерјо*¹³ и из немачког *ризлинѐ*¹⁴. Међу побројаним сортама има винских и стоних. Винске сорте су оне од којих се производе бела и црна вина, док су стоне сорте оне чије се грожђе користи у свежем стању, одмах после бербе или после одређеног времена, или се прерађује (Куљанчић 2007: 171–182). Сорте од којих се производе бела вина су: *бувије* (гаји се у Фрушкогорском региону), *семион* (гаји се у Вршачком и Фрушкогорском региону), *совиѓн* (гаји се у сва три региона), *ѐзерјо* (гаји се у Региону суботичко-хоргошке пешчаре), *шардоне* (гаји се у сва три региона) и *ризлинѐ*, код којег разликујемо три врсте: (*и*)*ѓиалијански*, *рајнски* и *банайски* (или *креаца*). Међу њима једино се *банайски ризлинѐ* (*креаца*) гаји само у Вршачком региону, док су остале врсте заступљене у сва три региона. Сорте од којих се производе црна вина су: *каберне совиѓн* (гаји се у сва три региона) и *мерло* (гаји се у Фрушкогорском и Региону суботичко-хоргошке пешчаре). Стоне сорте из ове групе су: *афус*/ *афусали*/ *афусалија* (највише се гаји у Фрушкогорском региону, а забележена је и у једном пункту у Вршачком региону) и *шасла* или *илѐменка* (гаји се у Фрушкогорском и Региону суботичко-хоргошке пешчаре).

⁶ Може бити каберне совиѓн (фр. Cabernet sauvignon) и каберне франк (фр. Cabernet franc) (в. Аврамов 1996: 55–57).

⁷ Од фр. Merlot (в. Куљанчић 2007: 177).

⁸ Од фр. Semillon (в. Богдановић–Вељковић 2001: 78).

⁹ Од фр. Sauvignon (в. Богдановић–Вељковић 2001: 78).

¹⁰ Од фр. Chardonnay (в. Богдановић–Вељковић 2001: 78).

¹¹ Од фр. Schaselas (в. Богдановић–Вељковић 2001: 78).

¹² Ова сорта је у ствари пореклом из Горње Радгоне у Словенији, а направио је (К)лотар Бувије 1900. године, по коме је и добила име. „Le Bouvier est un cépage blanc cultivate en Europe centrale: Autriche, Hengrie, Slovaquie et Slovénie“ (преузето са <https://www.1001degustations.com/cepage-313-bouvier.html>). И. Куљанчић за сорту *бувије* (*bouvier*) бележи и назив *раѓионска ранина* (уп. 2007: 175).

¹³ Мађарска сорта пореклом са Горњег Дунава или из околине Хонта и Nógráda (уп. Сорте винове лозе... 2011: 18).

¹⁴ Од нем. Riesling (в. Богдановић–Вељковић 2001: 78).

2. Називи који указују на порекло сорте, односно на крај/место из којег сорта долази

Друга група окупља називе који указују на порекло сорте и даље се дели у две подгрупе у зависности од тога да ли се ради о домаћим или страним називима:

2.1. Домаћи¹⁵ називи који указују на порекло сорте су следећи: *бачка*, *београдска рана*, *жуљанка*, *ирокујац* (Прокупље), *сланкамѣнка* (Сланкамен у Срему), *скадарка* или *кадарка* (Скадарско језеро), *смедеревка* и *демир кайија*. Међу њима, сорте од којих се производе бела вина су: *бачка* (гаји се у Региону суботичко-хоргошке пешчаре), *жуљанка* (гаји се у Фрушкогорском и Вршачком региону), *сланкаменка бела и црвена* (гаји се у Фрушкогорском региону) и *смедеревка* (гаји се у Фрушкогорском и Вршачком региону). Сорте од којих се праве црна вина су: *ирокујац* (гаји се у Фрушкогорском и Вршачком региону) и *(с)кадарка* (гаји се у Региону суботичко-хоргошке пешчаре; то је стара винска сорта, карактеристична за Палићки крај, а среће се и у понеком пункту у Фрушкогорском региону). Стоним сортама из ове групе припадају: *београдска рана* (гаји се у Фрушкогорском региону) и *демир кайија* (гаји се у Фрушкогорском и Региону суботичко-хоргошке пешчаре).

2.2. Страни називи који указују на порекло сорте су: *бурјундац* са акценатским ликом *бурјундац* (према покрајини Бургундији у Француској), *ијалија*, *иоршоизер* (према луци Порто у Португалији), *ираминац* (према италијанском месту Трамину), *француз/французица*, *хамбур* (према истоименом немачком граду) и *црвена мацарка/мацаруша* (други назив за сланкаменку). Од побројаних сорти, винске, и то оне од којих се праве бела вина су: *бурјундац бели*¹⁶ (гаји се у Вршачком и Региону суботичко-хоргошке пешчаре) и *сиви бурјундац*¹⁷ (гаји се у Региону суботичко-хоргошке пешчаре), затим *ираминац* (гаји се у сва три региона) и *црвена мацарка/мацаруша* (гаји се у Фрушкогорском региону). Сорте од којих се производе црна вина су: *бурјундац црни*¹⁸ (гаји се у Фрушкогорском и Вршачком региону) и *иоршоизер* (гаји се у Фрушкогорском региону, где је и

¹⁵ Под домаћим називима овде се подразумевају и називи сорти које су пореклом са простора бивших југословенских република.

¹⁶ Фр. *Pinot blanc* (уп. Куљанчић 2007: 172).

¹⁷ Фр. *Pinot gris* (уп. Куљанчић 2007: 172).

¹⁸ Фр. *Pinot noir* (уп. Куљанчић 2007: 177).

стара аутохтона сорта и у Региону суботичко-хоргошке пешчаре). У групу стоних сорти спадају *ишалија* (бела сорта која се гаји у Фрушкогорском и Вршачком региону) и *хамбурџи* (црна сорта која се гаји у сва три региона).

3. Називи мотивисани неком од особина плода

У ову групу сврстани су називи мотивисани неком од особина плода винове лозе и могу се даље поделити у четири подгрупе:

3.1. Називи према карактеристичном изгледу: *дренак* са фонетским ликом *дрѝнак*, *кòзије сѝсе* и *ђѝнђеш* са акценатским ликом *ђѝнђеш*. То су све старе стоне сорте, које се данас још понегде гаје. *Дренак* је грожђе са дугуљастим бобицама розикасте боје као дрењине и служи само за јело; од њега се не прави вино. *Козије сисе* су грожђе са дугуљастим бобицама беле боје, налик на козије сисе па отуда назив. *Бенђеш* је стара рана сорта са бобицама у облику бисера.¹⁹

3.2. Називи према мирису: *мирѝсѝвка* (*мѝскаѝ оѝшонѝл*²⁰), *мѝскаѝ* (*јѝлски*) и *ѝамјѝника*. Ово су изразито мирисне стоне сорте, међу којима се истиче *ѝамјѝника* са карактеристичним мирисом као тамјан. Гаје се највише у Фрушкогорском региону и у понеком пункту у Региону суботичко-хоргошке пешчаре и у Вршачком региону.

3.3. Називи према боји зрна: *врѝнац*. Ова сорта се због изразито јаке боје користи као бојадисер, односно као боја за црно вино. Отуда и назив, према придеву *врѝн* – црн. Гаји се у Фрушкогорском региону. Ту су и *црѝно оѝшѝло* и *фрѝнцѝз*. Ове две сорте су, поред јаке боје, препознатљиве и по веома тврдој опни зрна.²¹ У ову групу спадају и *рѝжица* (*кеведѝнка*, *црвена дѝнка*, *црвена ружѝца*)²² (под називом *кеведѝнка* гаји се у Региону суботичко-хоргошке пешчаре; под називом *црвена дѝнка* гаји се у Вршачком региону и под називом *црвена ружѝца* у Фрушкогорском региону) и *зѝлени силѝѝнац*²³ (гаји се у Региону суботичко-хоргошке пешчаре)

¹⁹ Од мађ. *gyöngy* – бисер (в. Кашић 1971: 161).

²⁰ Сорта пореклом из Мађарске (в. Аврамов 1996: 92).

²¹ Према речима неких информатора то су старе хибридне сорте, које су у једном периоду биле и забрањене.

²² Сорта Панонске низије (в. Циндрић и др. 2000: 189).

²³ Сорта пореклом из Аустрије (в. Аврамов 1996: 98).

3.4. Називи према квалитету грожђа у целини (метафорични називи): *кардинал*²⁴ и *краљица*, односно *краљица винограда*.²⁵ Ове две стоне сорте се издвајају по изузетном квалитету грожђа у целини (својим мирисом и укусом), па отуда ти метафорични називи. Краљица је бело, а кардинал црвено грожђе. Гаје се претежно у Фрушкогорском, а срећу се и у Вршачком региону.

Већина овде представљених и анализираних назива сорти потврђена је и у *Речнику српских јовора Војводине*,²⁶ а о сортама у Банату (у Вршачком региону) може се наћи и у раду *Из виноградарске лексике Банаћа* (уп. Марковић 2015). Изван ове класификације остали су називи следећих сорти: *сајбло* (стара сорта у Вршачком региону), затим *франковка*²⁷ (гаји се у сва три региона), *шемирамло* (гаји се у Региону суботичко-хоргошке пешчаре), *седуша* (стара сорта у Фрушкогорском региону), *иробус* (гаји се у Фрушкогорском региону) и *сасарош* или *сзорош* (гаји се у Фрушкогорском региону). Поред ових основних винских и стоних сорти, постоје и хибридне (настале укрштањем различитих сорти ради добијања нових сорти отпорних према гљивичним болестима и ниским температурама у току зиме, тзв. међуврсни хибриди винове лозе) (Аврамов 1996:187), као нпр. *сила*, *ласиша*, *лиза*, *йеџра*, *рани ризлин*, али о њима неком другом приликом.

Закључак

Сагледавајући ситуацију на терену Војводине, може се закључити да се велики број разноврсних сорти винове лозе узгаја у познатим виноградарским регионима. Тако се у Фрушкогорском региону гаје следеће сорте: *(и)талијански* и *рајнски ризлин*, *бувије*, *семион*, *совињон*, *шардоне*, *каберне совињон*, *мерло*, *афус/афусали*, *йлеменка*, *жуљанка*, *бела* и *црвена сланкаменка* (*црвена маџарка/ маџаруша*), *смедеревка*, *йрокујац*, *(с)кадарка*, *београдска рана*, *демир кайија*, *йраминац*, *црни бурјундац*, *йоршојизер*, *ишалија*, *хамбур*, *ђенђеш* (*ређе*), *јулски мускай*, *вранац*, *иробус*, *кардинал*, *краљица*, *франковка*, *француз/ французица*, *црвена ружица* и *сасарош*.

²⁴ Потиче из Калифорније (САД) (в. Аврамов 1996: 136).

²⁵ Потиче из Мађарске (в. Аврамов 1996: 135).

²⁶ Детаљније в. у Марковић 2014.

²⁷ Стара аустријска сорта. Позната је већ у XVIII веку (в. Сорте винове лозе... 2011: 78).

У Вршачком региону гаје се: *рајнски, италијански и банајски ризлинџи (креаца), семион, совињон, каберне совињон, афусалија, жуљанка, смедеревка, прокујац, бели бурјундац, ираминац, црни бурјундац, италија, хамбурџи, црно ошело, сајбло, кардинал, краљица, црвена динка, мускај ошонел, шардоне, франковка и италија.*

У Региону суботичко-хоргошке пешчаре гаје се: *рајнски и (и)талијански ризлинџи, совињон, езерџо, шардоне, каберне совињон, мерло(џи), шасла, бачка, кадарка, демир кайија, бели бурјундац, сиви бурјундац, ираминац, иорјоизер, хамбурџи, дринак, кевединка, зелени силванац, итемрамилло и франковка.*

Када је о називима сорти реч, највише је оних који указују на порекло сорте (укупно 15), од којих су домаћи називи (8): *бачка, београдска рана, жуљанка, прокујац, сланкаменка, (с)кадарка, смедеревка и демир кайија*, а страни (7): *бурјундац, италија, иорјоизер, ираминац, француж/ французица, хамбурџи и мацарка/ мацаруша (црвена)*. Затим следе називи који су мотивисани неком од особина плода (укупно 12): *дринак/ дринак, козије сисе, ђенђеш, мирисавка (мускај ошонел), јулски мускај, шамјаника, вранац, црно ошело, црвена динка/ кевединка/ црвена ружица, зелени силванац, кардинал и краљица*. И на крају, најмање има страних назива (преузетих из страних језика – укупно 9): из турског (*афус/афусали/афусалија*), из француског (*каберне, мерло(џи), семион, совињон, шардоне и шасла*), из мађарског *езерџо* и из немачког *ризлинџи*.

ЛИТЕРАТУРА

- Аврамов 1996: Лазар Аврамов, *Винске и сјоне сортије винове лозе*, Београд: Пољо-књига.
- Богдановић–Вељковић 2001: Недељко Богдановић, Драгана Вељковић, *Жујски виноградарски речник*, Александравац: Скупштина општине Александравац, Музеј винарства и виноградарства.
- Кашић 1971: Јован Кашић, Виноградска лексика у Срему, *Годишњак Филозофској факултету у Новом Саду XIV/1*, Нови Сад, 159–180.
- Куљанчић 2007: Иван Д. Куљанчић, *Виноградарство: винова лоза, иа божанска биљка*, Нови Сад: Прометеј.
- Марковић 2014: Бранкица Марковић, О виноградарској лексици у *Речнику српских јовора Војводине, Филолоџи: часопис за језик, књижевност и културу V–9*, Бања Лука, 34–39.
- Марковић 2015: Бранкица Марковић, Из виноградарске лексике Баната, *Исходишта 1*, Темишвар: Савез Срба у Румунији – Ниш: Филозофски факултет Универзитета у Нишу, 225–237.

- Сорте винове лозе...* 2011: Hajdu Edit, Petar Cindrić (ur.), *Sorte vinove loze, sadni materijal i bolesti*, Budapest: Agroinform Kiadó és Nyomfa Kft.
- Ћупић 1984: Драго Ћупић, Туђице у дијалекатској лексици и њихова обрада, у: Јован Јерковић (ур.), *Лексикографија и лексикологија*, Београд: Српска академија наука и уметности, Филолошки факултет – Нови Сад: Институт за јужнословенске језике Филозофског факултета, Матица српска, 197–201.
- Циндрић и др. 2000: Petar Cindrić, Nada Korać, Vladimir Kovač, *Sorte vinove loze*, Novi Sad: Poljoprivredni fakultet.

Brankica Đ. Marković

ON THE NAMES AND BASIC CHARACTERISTICS OF THE GRAPE
VINE IN VOJVODINA

Summary

The paper presents and analyses the names and species of the grape vine recorded on the territory of Vojvodina, more specifically in its three vine growings regions: Fruška gora (in the Srem District), Vršac (in the Banat District) and in the Region of Subotica–Horgoš sandy terrain (in the Bačka District). Furthermore, the paper lays out the main characteristics of the species recorded.

Keywords: Serbian language, dialectology, viticultural lexis, names of the grape vine species, Vojvodina region.